

Herbert Tingsten

”Den svenska socialdemokratins idéutveckling”

Svar på kritik

Mitt arbete ”Den svenska socialdemokratins idéutveckling” berör frågor som ehuru av mig endast teoretiskt och historiskt belysta, äro av betydelse även i den aktuella debatten inom svensk socialdemokrati och svensk politik över huvud. Det torde därför vara motiverat att jag i denna tidskrift tar upp de huvudsakliga invändningar som framställts mot mina resultat.

Det bör först betonas att diskussionen kring arbetet i den socialdemokratiska pressen varit utomordentligt begränsad. Endast ett fåtal av partiets tidningar ha innehållit referat eller recensioner. Bland detta fåtal ha några nöjt sig med att återgiva en lika förvirrad som våldsamt framställning, vars författares saklighet bäst belyses genom hans ord: ”Jag har icke läst professor Tingstens arbete, och jag kommer heller icke att göra det” (S. Backlund). Om man undantar denna artikel ha endast fyra eller fem inlägg förekommit i den socialdemokratiska dagspressen. Bristen på intresse för ideologiska frågor har uppenbarligen inom socialdemokratien varit än större än jag föreställt mig. Jag anknyter i det följande väsentligen till artiklar i Social-Demokraten och i några tidskrifter (Tiden, Fackföreningsrörelsen). Flera diskussioner ha visserligen anordnats kring de i min bok berörda frågorna, men tyvärr ha referat av desamma icke förekommit och jag kan därför icke närmare ingå på den härvid framförda kritiken.

Till övervägande del har kritiken gällt min framställning av partiets ställning till de ekonomiskt sociala frågorna, framför allt dess uppfattning av begreppen socialism och socialisering. Man har velat hävda en större kontinuitet i partiets utveckling, ett strängare fasthållande vid tidigt uttalade grundsatser än som jag funnit föreligga. De oftast använda försvarsmetoderna ha varit desamma som jag karakteriserat i min undersökning. Ibland har man förnekat det marxistiska arvet. Ibland framställer man Marx som föregångare

till välfärdspolitiken; Marx's drag retuscheras till likhet med den nuvarande statsministerns; en originell och orimlig, av hegeliansk metafysik genomsyrad ideolog blir en förkunnare av förståndiga, icke sällan triviala reflexioner. Ibland går man den motsatta vägen; det antydes att de socialdemokratiska ledarna "egentligen" behärskas av avsikter och planer som de icke utföra, icke uttala och måhända icke alltid äro fullt medvetna om. Orden socialism och socialisering användas i de mest skiftande betydelse; på denna punkt är det lätt, särskilt i en muntlig framställning, att låta det värdebetonade ordet byta mening, att genom en rad små glidningar tämligen snabbt förflytta sig från en ståndpunkt till den motsatta.

En anmärkning, som jag däremot icke väntat mig, gäller det begagnade källmaterialet. Gång efter annan har det hävdats, att jag tagit gjorda uttalanden i valprogram, kongressdebatter och press alltför allvarligt. Dylika uttalanden ha ofta, säger man, gjorts i hastigheten och utan djupare överväganden och kunna därför icke antas uttrycka vare sig författarens eller partiets verkliga mening. Många uttalanden ha därjämte varit taktiskt betingade och kunna på denna grund icke anses vara representativa.

Jag är fullt medveten om att en svårighet här föreligger. Jag har emellertid försökt gardera mig på olika sätt. I partiets namn avgivna deklARATIONER, såsom program och valmanifest, ha naturligtvis tillerkänts det största källvärdet; om dylika framställningar icke få anses representativa blir det omöjligt att skriva ett partis idéhistoria. Vidare har jag, när det gäller debattlägg och tidningsartiklar, huvudsakligen fäst mig vid uttalanden som komma från ledande män inom partiet och som av deras mottagande att döma avspegla en relativt utbredd opinion. Mera kvalificerat orimliga påståenden ha icke tillerkänts någon betydelse för bedömande av rådande föreställningar, såvida de icke framförts gång på gång av skilda, till de tongivande grupperna hörande personer. Men jag har naturligtvis bestämt undvikit en tillrättaläggning, som skulle innebära att exempelvis de nuvarande ledarnas äldre uttalanden refererades endast i den mån de någorlunda överensstämde med deras nuvarande ståndpunkt. Om en dylik tillrättaläggning varit avsedd — vilket icke är fallet — hade jag naturligtvis icke reflekterat på att skriva partiets idéhistoria.

Ett vanligt missförstånd synes spela in på denna punkt. Man torde utgå ifrån att i den mån gjorda uttalanden varit rent taktiskt motiverade eller eljest icke avspegla vederbörandes egentliga mening, skulle de icke anses vara av betydelse för den ideologiska utvecklingen. Men vad jag haft att skildra är icke de svåråtkomliga psykiska processerna hos partiets ledande män. Den svenska socialdemokratins idéutveckling gäller utvecklingen av de idéer, som den faktiskt framlägger för det svenska folket; om dessa idéer i enskilda fall varit föga genomtänkta eller taktiskt motiverade eller överhuvud icke allvarligt menade

är en sak som gäller idéernas propagandister, men icke idéutvecklingen. Det är alltså rent principiellt icke de verkliga, utan de propagerade åsikterna som varit föremål för min undersökning.

I detta sammanhang må en kritisk anmärkning av fil. lic. Per Nyström i en artikel i Tiden (nr 6) beröras. Lic. Nyström skriver bl. a.: "Vid ett metodiskt vetenskapligt tillvägagångssätt hade det varit naturligt att skikta upp källmaterialet i olika kategorier. Man skulle här kunna tänka sig följande kategorier: 1) de fastställda partiprogrammen, 2) uttalanden i principfrågar i press, propaganda och på riksdagstribunen, 3) partikongressdiskussion, 4) överläggningar i 'de inre cirkelarna', 5) brev och personliga informationer. Vi tro inte, att man får grepp på det andliga livet inom en så komplicerad institution som ett modernt parlamentariskt parti om man blandar om dessa källkategorier huller om buller som Tingsten gjort och ställer uttalanden gjorda i olika sociala sammanhang mot varandra."

Då man läser dessa rader är det svårt att tro att inte lic. Nyström använt redaktör Backlunds ovan berörda arbetsmetod. Naturligtvis har jag företagit den skiktning som lic. Nyström påyrkar; den har för mig varit så självklar att en motivering för den icke kunnat komma ifråga. Alltigenom har jag sökt skilja mellan mer och mindre auktoritativa uttryck för partiets uppfattning. Men det är givet, att en sådan skiktning i ett arbete av detta slag icke kan tillämpas på det sättet, att partiets utveckling först skildras uteslutande med stöd av programmen, sedan med stöd av riksdagstrycket eller kongressprotokollen, sedan utifrån studiet av pressen o. s. v. Under långa tider finnes knappast något annat material än press och broschyrer, och dessa måste då ställas i förgrunden. Saken är alltför enkel för att kräva närmare diskussion.

Typisk för den uppfattning som förnekar marxismens dominerande inflytande på äldre svensk socialdemokrati är en ledare i Social-Demokraten den 25 maj. Efter att ha talat om oklarheten i den förda debatten skriver författaren bl. a. följande:

"Det förefaller emellertid som om även professor Tingsten i någon mån skulle ha bidragit till begreppsförvirringen. I sin analys över den svenska socialdemokratis idéutveckling utgår han från de marxistiska utgångsidéerna såsom de principiellt normgivande. Han använder det marxistiska schemat för sitt bedömande av frågan om den svenska socialdemokratis idéinnehåll har förvandlats eller icke. När tänkandet inom det socialdemokratiska partiet icke överensstämmer med de från kontinenten givna utgångspunkterna, resolverar hr Tingsten, att vårt lands arbetarrörelse avlägsnat sig från den ursprungliga grunden... Bevisföringen verkar icke fullt trovärdig, emedan man kan säga, att den svenska socialdemokratin aldrig varit medvetet marxistisk. Man kan lika gärna säga att den i början var lassalleansk. De första utgivna programmatiska dokumenten voro i varje fall mera lassalleanska än marxistiska... Vad hr

Tingsten gjort är sålunda, att han bedömt den svenska socialdemokratins idéutveckling mot bakgrunden av utländska mallar. Han har tagit de tidiga socialdemokraternas trevanden efter en principiell grund för sina strävanden, deras i trångmål framtvingade försök att genom översättningar skapa täckning för sina handlingar, såsom ett uttryck för den svenska socialdemokratins idéinnehåll. I själva verket stodo de från början — som Nils Karleby antytt — på en genuint svensk grund, även om de själva icke voro klart medvetna om det. Axel Danielssons programutkast från 1888 är mera typiskt för den tidiga svenska socialdemokratins ståndpunkt än alla av utländska förebilder påverkade programförsök. I nämnda programutkast anknöt Danielsson sitt resonemang till händelser i den svenska historien, framför allt Karl IX:s, Karl X:s och Karl XI:s räfster och reduktioner . . . Det hade varit riktigare, att han (Tingsten) försökt tränga in i socialismens naturliga förutsättningar i Sverge och försökt döma dem från en svensk utgångspunkt och icke med ledning av en ännu tämligen diffus internationell ideologi. Nils Karleby hade i det stycket säkrare instinkter. Han lade det svenska i botten av sin analys av svensk socialdemokratisk idéutveckling.”

Den här framförda tankegången synes bevisligt ohållbar. Delvis möjliggöres förf. framställning av en oklarhet i uttryckssättet. Han betonar gång på gång att man vid analysen av den tidiga svenska socialdemokratin bör utgå från svenska förhållanden. Detta uttryck användes på ett sådant sätt att det i själva verket kommer att rymma två fullkomligt skilda saker: å ena sidan att situationen i Sverge i största allmänhet skall beaktas, å andra sidan att de svenska programmen och uttalandena skola utgöra objektet för den ideologiska analysen. Båda dessa problem ha naturligtvis i mitt arbete undersökts, churu i olika kapitel. Men den i detta sammanhang relevanta frågan är uteslutande, om den äldre svenska ideologin uppvisade några nationella särdrag eller om den i allt väsentligt var kalkerad på marxismen. Denna forskningsfråga löses icke genom påståenden om ”genuint svensk grund” eller krav på bedömning ”från en svensk utgångspunkt”. Frågan har icke heller att göra med mer eller mindre säkra instinkter; vetenskapen i vårt land arbetar som bekant icke med instinkterna.

Ledaren ger det intrycket att Karleby icke skulle ha ansett den tidiga svenska socialdemokratin vara marxistisk. Denna uppfattning är oriktig. Karleby betonade med mycken skärpa att den svenska socialdemokratin varit och var marxistisk. Det underliga i hans resonemang ligger däri att han presenterade Marx' lära som en samling banaliteter. Jag erinrar om det klassiska uttalandet: ”Materialistisk historieuppfattning är ett teoretiskt uttryck för den syn, som en människa med vanligt sunt förnuft anlägger på det historiska förloppet.”

Den enda antydning till bevis för sin uppfattning som ledarförfattaren ger, är att Danielsson i sitt programutkast av januari 1888 åberopade vissa historiska tilldragelser i Sverge (referatet i ledaren är felaktigt, men det är ur den här anlagda synpunkten likgiltigt). I själva verket är även Danielssons utkast av år 1888 alltigenom byggt på marxistiska föreställningar; endast i en parentes göres en hänvisning till de berörda tilldragelserna i Sverge.

Detta är i och för sig småsaker. Det egendomliga är att ledarförfattaren anser

sig utan vidare kunna påstå att den äldre svenska socialdemokratin icke var marxistisk. Jag har i mitt arbete på omkring 60 sidor i detalj klarlagt att så gott som alla program och ideologiska uttalanden under denna tid utgingo från Marx. Alla de ledande männen förklarade sig vara anhängare av Marx' lära och betecknade utan reservation denna som det väsentliga stödet för sitt arbete. Branting skriver själv år 1910 att hans socialistiska uppfostran nästan uteslutande var tysk (brev till Bernstein 2 dec. 1910). Ledd av sin instinkt förkastar ledarförfattaren i Social-Demokraten dessa obestridliga fakta.

En liknande inställning till forskningen möter på en punkt i redaktör Rickard Lindströms recension av mitt arbete i Social-Demokraten den 1 april. Han berör här taktikresolutionerna vid den konstituerande partikongressen. Jag har hävdad att desas voro långt mera revolutionära än i tidigare arbeten påståtts. Härpå svaras: "Tingstens motivering kan synas ganska bestickande, men den bygger för mycket på rena textkritiken för att vara riktig". Ett bevis — och det enda — på min uppfattnings oriktighet blir alltså att den har ett otvetydigt stöd i de diskuterade aktstyckena. Tilläggas bör att hela diskussionen vid denna tid visar att resolutionerna stodo i god överensstämmelse med opinionen inom partiet. — Det förvånar, att red. Lindström, som fört en framgångsrik kamp mot mytologin inom partiet, här uppträder som för-svarare av en ohållbar traditionell uppfattning.

Från andra utgångspunkter har lic. Nyström i sin förut berörda artikel dragit i tvivelsmål att den äldre svenska socialdemokratin verkligen var marxistisk. Det är visserligen sant, skriver han, att de ledande svenska socialdemokraterna ansågo sig stå i teoretiskt beroende av Marx. Men det är icke säkert, att deras uppfattning var riktig. Som skäl för sina tvivelsmål anför lic. Nyström, att vissa för den svenska socialdemokratin utmärkande föreställningar voro upptagna av andra riktningar än av marxismen. Han anför ett par välkända exempel. Teorin om arbetet som all rikedomas källa fanns redan hos Adam Smith. Vissa av Marx' sociala prognoser hade framförts av skilda riktningar, bl. a. den tyska katedersocialismen (här är lic. Nyströms framställning delvis oriktig, men saken är utan intresse i detta sammanhang).

För att förstå det egendomliga i denna tankegång måste man erinra sig, att knappast någon speciell ingrediens i Marx' ideologiska system var originell. Värdeläran, de sociala prognoserna, teorierna om klasskampen, den materialistiska historiefuppfattningen, tanken på proletariatets totala maktövertagande: alla dessa och många andra marxistiska föreställningar finnas redan hos äldre författare. Det för Marx utmärkande var att han sammanförde en mängd förut diskuterade föreställningar till ett med den hegelska dialektikens hjälp uppbyggt slutet system. Det förtjänar för övrigt tillfogas, att en rad av Marx'

ekonomiska och sociala teorier återfinnas just hos Hegel. Då man talar om att t. ex. den tyska och den svenska socialdemokratin var marxistisk menas härmed att den för Marx kännetecknande kombinationen av föreställningar godtogs såsom teoretisk grundval. En konsekvent tillämpning av lic. Nyströms tankegång — som så vitt jag vet är originell — skulle leda till att exempelvis den tyska socialdemokratin, även då den förklarade sig alltigenom marxistisk, i själva verket skulle fränkännas marxism. Ja, Marx själv skulle förklaras vara icke-marxist; marxismens existens skulle överhuvud förnekas, eftersom skilda från olika håll hämtade tankegångar känneteckande Marx' lära.

Lic. Nyström skriver i detta sammanhang: ”Då Marx på allvar dyker upp i den svenska partidiskussionen har redan den revisionistiska debatten begynt och olika uttolkare uppträtt. Det är först under inflytande av den vidgade teoretiska diskussionen i det tyska socialdemokratiska partiet, som den marxiska teorin och speciellt den materialistiska historieuppfattningen får ett större utrymme i den svenska partidebatten.” Denna framställning är oriktig. De socialdemokratiska ledarna i Sverige återopade reservationslöst Marx redan omkring år 1885 då, enligt vanligt språkbruk, någon revisionistisk debatt icke förelåg i Tyskland. Men då lic. Nyström skriver att Marx icke återopades ”på allvar” menar han kanske, att Brantings och Danielssons uttalanden från 1880-talet ur någon av honom icke angiven synpunkt icke kunna anses representativa.

Enligt en annan kritisk linje skulle han ha framställt den moderna svenska socialdemokratin såsom mera moderat och socialreformistisk än den i verkligheten är; socialiseringstendenserna äga, anse mina kritiker, långt större betydelse än min skildring ger vid handen. Kritik av denna art har huvudsakligen framförts av personer, som tidigare framträtt som motståndare till partiets utveckling i moderat riktning. Det är helt naturligt, att de vilja läsa in så mycket radikalism som möjligt i socialdemokratin nuvarande politik. Men detta förhållande gör dem också föga vittnesgilla. Såsom en typisk representant för denna grupp kan nämnas advokat Georg Branting, som i en artikel i Tiden hävdade socialdemokratin i grunden socialistiska syften. ”Uppslutningen kring partiet i regeringsställning har gjort det till enkel lojalitet att icke skjuta socialiseringen i förgrunden. Taktiska hänsyn ha verkat i samma riktning, i synnerhet under valtider eller eljest kritiska perioder.” Advokat Branting hörde till den grupp inom partiet, som under den ekonomiska krisen i början av trettioåret förklarade det nödvändigt att omedelbart utarbeta planer för socialisering och som trodde på kapitalismens förestående undergång.

Denna grupp besegrades på 1932 års partikongress och dess förutsägelser om framtiden visade sig vara oriktiga. Det är icke från detta håll man väntar upplysning om partiledningens och partimajoritetens åsikter.

För den som gått igenom partidebatterna i socialiseringsfrågan sedan 60 år tillbaka verkar det nästan otroligt att man kan försöka bestrida, att en fullständig omvandling i ståndpunktstagandet har ägt rum. Vem skulle år 1920 ha tänkt sig, att socialiseringsnämnden skulle avvecklas utan att avlämna något socialiseringsförslag, att Sandler, som skrivit det nämnda år antagna partiprogrammet, omkring femton år senare skulle leverera utredningar, i vilka detta partiprogram överhuvud icke berördes, att Wigforss, som då i den industriella demokratin såg en trängande nödvändighet, under ett årtionde skulle sitta som minister utan att söka aktualisera problemet? Endast en total okunighet eller en lika total omedvetenhet om innebörden i vad man sagt och säger kan förklara ett ärligt förnekande av förändringen.

I detta sammanhang göres ofta gällande, att det väsentligen varit taktiska hänsyn som legat bakom de moderata och skeptiska uttalandena om socialisering under senare tid. Härmed kan man rimligen blott mena, att partiets ledare ändrat sina programmatiska uttalanden utan att därför ändra sina åsikter. Detta är utan tvivel teoretiskt möjligt. Det är tänkbart att våra socialdemokratiska ledare nu liksom år 1920 anse en omfattande socialisering av produktionsmedlen aktuellt nödvändig. Men om de icke ge uttryck åt denna uppfattning och icke göra något för att realisera den är saken utan intresse. Det är också tänkbart, att man är lika övertygad om socialiseringens nödvändighet som förr och blott anser sig uppskjuta aktionen till en lämplig tidpunkt. Detta skulle innebära att socialdemokratin under de senaste åren fört en systematiskt öarlig propaganda. Då möjligheten att genom någon slags psykoanalys få fram de verkliga åsikterna icke stått mig till buds, har jag måst hålla mig till de faktiskt dokumenterade. — Jag vill tillägga att jag personligen är fullkomligt övertygad om partiledarnas ärlighet och alltså om att en väldig förändring av den ideologiska inställningen ägt rum.

På ett annat plan står den detaljkritik av vissa av mig gjorda uttalanden, som framförts i två uppsatser i Fackföreningsrörelsen (nr 24, fil. lic. Leif Björk och fil. mag. Sven Andersson). Jag kan endast här i ett par punkter ingå på bemötande. Det skulle föra för långt att analysera lic. Björks Marx-tolkning; den är ett gott exempel på att, såsom jag framhållit i min bok, det är möjligt att belägga högst skiftande åsikter med korrekta Marx-citat.

Lic. Björk hävdar, att av mig anförda uttalanden från 1936 års valkampanj icke skulle visa, att partiet frångått socialiseringslinjen. På visst sätt är detta riktigt. Partiet har icke tagit ställning mot socialisering, och socialiserings-

avsikter kunna naturligtvis, om man så vill, utläsas ur uttalandena om den allmänna välfärden såsom princip för partiets handlande. Men det torde icke vara behövt att än en gång bevisa, att 1936 års debatt markerar en helt annan ideologisk ståndpunkt än den ett par årtionden tidigare härskande. Orden socialism och socialisering nämnas icke i valprogrammet. Man förklarar sig vilja stödja hantverk och småindustri — vilja försöka uppehålla dessa ”dödsdömda” företagsformer hade förut sagts vara det säkraste tecknet på en småborgerlig mentalitet. Man sade sig vilja främja enskild lika väl som allmän företagsamhet. Man kallade till samling, icke till klasskamp. Den allmänna välfärden betecknades som partiets grundläggande princip. Att just detta uttryck kan anses symboliskt för partiets nya inställning synes mig uppenbart. ”Välfärden” utesluter naturligtvis icke socialisering, men den reducerar socialiseringsfrågan till bedömningsproblem i det konkreta fallet.

Enligt mag. Andersson skulle de politiska konsekvenserna av min idéhistoriska analys inte kunna ”innebära något annat än en sammanslagning av de i den nationella samlingsregeringen deltagande partierna till ett liberalt statsparti”. Detta är orimligt. Under långa tider och i många stater ha funnits skilda partier utan att dessa partier företrätt eller ansett sig företräda stora ideologiska motsättningar.

Jag skall slutligen beröra ett par vid sidan av dessa huvudfrågor framförda anmärkningar. Det har av olika recensenter (docent C. A. Hessler, mag. Andersson) sagts, att jag icke tillräckligt utrett den utländska debattens inflytande på den svenska socialdemokratien under senare tid. Jag erkänner gärna, att på denna punkt en mera ingående utredning hade varit av intresse. Jag hade planer på en sådan under utarbetandet av min bok; att de övergavs beror dels på att vederbörande inflytelser ansågos vara jämförelsevis mindre betydande — den svenska socialdemokratien har uppenbarligen under senare tid varit långt mera självständig än förr — dels att dessa inflytelser, i den mån de kunna antas ha förekommit, visade sig mycket svåra att mera exakt fixera.

Mag. Andersson skriver: ”Det utomordentligt starka liberalistiska inflytandet på det ekonomiska tänkandet inom socialdemokratien, t. ex. såsom motivering för frihandelspolitiken, och dess återhållande verkan i fråga om statliga ingripanden utvecklas sålunda knappast i en omfattning, som motsvarar dess faktiska betydelse. Wigfors’ av författaren citerade yttranden på 1932 års partikongress, att partiet hade två rötter, marxismen och den ekonomiska liberalismen, hade kunnat ge anledning till en närmare undersökning av detta problem”. — Som jag anmärkte kunna de liberalistiska tendenser, varom här måste vara fråga, lika väl härledas från Marx som från den ekonomiska liberalismen i egentlig mening. Marx var ju lika övertygad om frihandelns nöd-

vändighet som någon manchesterliberal. Att socialdemokratien mera generellt i allt högre grad blivit "liberal" är ett ledmotiv i min framställning. Vad författaren menar på denna punkt, förstår jag alltså icke.

I inläggen rörande min bok har gång efter annan skymtat tanken, att man för att eggas till politiskt arbete behöver idéer och att det därför ligger något betänkligt i framställningar, som innehålla kritik men ingenting upplyftande. Man försvarar alltså vissa idéer — vilka f. ö. icke alls eller endast ytterst oklart angivas — icke i första hand såsom riktiga utan såsom värdefulla andliga stimulanser. Till denna uppfattning, som dominerar inom fascismen och stundom framträder även i äldre socialism, har jag icke kunnat taga någon hänsyn; dess accepterande skulle vara destruktivt för vetenskaplig forskning. Något försvar för min position på denna punkt anser jag alltså obehövt. Jag vill emellertid vid sidan av min antikritik rikta ett lugnande ord till dessa amatörer på idéer. Personer som verkligen behöva mera storvulna ideologiska system för att ägna sig åt politiskt arbete komma säkert att finna vad de söka; det är gott om underliga idéer och det tycks icke vara svårt att tro på dem. Men för många, med all sannolikhet de flesta, synes politisk verksamhet på kortare sikt och utan stöd av mystiska föreställningar vara möjlig. I de äldsta och främsta demokratierna ha de stora partierna sedan länge verkat utan större ideologisk apparat.